

Daens

Frans-Jos Verdoodt

DAENS

Sterck & De Vreese

© 2020 Frans-Jos Verdoodt | uitgeverij Sterck & De Vreese
Omslagontwerp Barbara Jonkers
Boekverzorging Elgraphic

ISBN 978 90 5615 588 9
NUR 681

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Uitgeverij Sterck & de Vreese, postbus 234, 8400 AE Gorredijk, Nederland – info@sterckendevreese.nl.

Sterck & De Vreese is onderdeel van
20 leafdesdichten en in liet fan wanhoop bv

www.sterckendevreese.nl

INHOUD

Inleiding	7
1. De negentiende eeuw in België	13
2. De vroege christendemocratie	18
3. <i>Rerum Novarum</i> brengt geen oplossing	25
4. Woeste kiest voor de aanval	30
5. De teerlingen zijn geworpen	38
6. In een sfeer van wantrouwen en dubbelzinnigheid	46
7. Een priester met zonderlinge allures	51
8. Daens doet niets slechter dan Pottier	58
9. Daens verstoort de rust in de kerken	64
10. Rome wil geen voorbarig oordeel vellen	71
11. Daensisten zijn dissidenten	79
12. Daens wordt naar Rome geroepen	86
13. Parijs en Rome	92
14. Misverstanden en wantrouwen alom	100
15. De zegeroes der daensisten	107
16. Tussen hamer en aambeeld	114
17. Doutreloux bekent zijn ongelijk	121
18. Rome spreekt maar niets is beslist	129
19. Pottier met zachte dwang verwijderd	137
20. Het schorremorrie dat Daens omringt	143
21. De toestand blijft muurvast	149
22. Wat moeten wij daartegen doen?	156
23. Geen regeling in der minne	163
24. Rinaldini opnieuw in Brussel	169
25. Een maand suspensie voor Daens	175
26. Daens wordt uit de Volksbond gesloten	182
27. U bent vrijwillig priester geworden	188

28.	De hansworsten van het kapitalisme	194
29.	Wie gaat nog vrijuit?	202
30.	Een goede les voor Woeste	209
31.	Daens wordt gedegradeerd	215
32.	De nederlaag van Rampolla	221
33.	Een eentonig maar pijnlijk verhaal	228
34.	De dood van priester Daens	234
	Alles wel beschouwd	241
	Voetnoten en bronnen	243
	Index van persoonsnamen	246
	Calendarium	251
	Noten bij de inleiding	256

INLEIDING

Op zondag 14 oktober 1894 grepen in België de eerste parlementaire verkiezingen bij algemeen meervoudig stemrecht plaats, evenwel nog steeds binnen het absoluut meerderheidsstelsel. De christendemocratisch georiënteerde katholieken van het arrondissement Aalst – omwille van hun voorman Adolf Daens (1839-1907) werden zij smalend ‘de donsjes’ of ‘daensisten’ genoemd – gingen hun eigen electorale weg en traden naar voren met een eigen kieslijst. Zij scheurden zich niet af van de katholieke partij – die overigens niet bestond –, maar experimenteerden de facto met een soort christelijk reveil dat de emancipatorische lessen had getrokken uit het socialisme en het niet-doctrinair liberalisme die hen omringden. Het algemeen meervoudig stemrecht bood hen een bijzondere opportuniteit: een veelheid van hun kiezers behoorde tot de middenklasse en bezat twee of drie stemmen. Die omstandigheid loonde, maar was nipt onvoldoende om de verkozenen voor het arrondissement binnen te halen: gezien het geldende kiessysteem, sleepten de katholieken o.l.v. Charles Woeste (1837-1922) al de zetels in de wacht. Die toestand leidde bij de katholieken tegelijk tot opluchting én tot bitterheid: waarom was die verdeeldheid nodig geweest? Maar er heerste ook leedvermaak over de mislukte kiescampagne van hun (gelovige) tegenstanders: “La campagne qui a profondément attristé tous ceux qui ont, avec la mémoire du coeur le sens des intérêts les plus élevés de l’Eglise et de la Patrie, a abouti à l’échec lamentable qu’elle méritait”, schreef de Leuvense kanunnik-hoogleraar en kerkjurist Jules De Becker (1857-1936) aan Charles Woeste.² Een betreurenswaardige verdeeldheid maar een verdiende nederlaag dus.

Maar de kanunnik moest tegelijk ook een dieperliggende schroom onderdrukken. Daarom wilde hij ook meteen anticiperen op een verwijt dat men hem wellicht tijdens de komende dagen nog zou kunnen voor de voeten gooien, namelijk dat hijzelf de electorale dreiging die was uitgegaan

van de daensisten had onderschat en dat hij die zelfs stilzwijgend had goedgekeurd. Enkele maanden voordien had hij immers, op vraag van priester Adolf Daens, geoordeeld dat er kerkrechtelijk geen bezwaar was tegen de politieke kandidatuur van de priester, zelfs al ging dit in tegen de nadrukkelijke wens van zijn bisschop. De Becker had er wel aan toegevoegd dat Daens, maatschappelijk gezien, maar beter niet kon kandideren, mede omdat hij tenslotte gehoorzaamheid was verplicht aan zijn bisschop. Dat laatste aspect lag inderdaad gevoelig bij de toentertijd gezagsgetrouwe publieke opinie in Vlaanderen. De kanunnik liet in zijn brief aan Woeste tenslotte nog doorschemeren dat hij zich enigszins misbruikt voelde door de priester uit Aalst. Want Daens, zo stelde De Becker, heeft mijn advies niet op de gepaste wijze opgevolgd, hij heeft zich integendeel passioneel laten meeslepen: “il est vrai que la passion est mauvaise”, besloot hij.³

De Beckers uitspraken waren echter voorbarig, zowel wat de felicitaties aan Woeste betrof als de meewarigheid tegenover de verliezende partij. Er deden immers al snel hardnekkige geruchten de ronde over onregelmatigheden bij de kiesverrichtingen van 14 oktober. Dat bleek niet ten onrechte en in het parlement in Brussel, waar de ‘geloofsbrieven’ van de verkozenen moeten worden aanvaard, werd de uitslag van de verkiezing in het arrondissement Aalst gedeeltelijk geannuleerd: er werden slechts twee (van de vier) katholieke verkozenen aanvaard en de overige twee – onder wie lijstrekker Woeste – moesten op 9 december 1894 in herstemming treden met twee daensistische kandidaten – onder wie priester Daens. Woeste en Daens geraakten bij die herstemming allebei verkozen. Voor de daensisten braken nu dagen van glorie aan, maar voor Woeste was de vernedering onverteerbaar, zij ontladde zich in de bitterste toonaarden zodra beiden in het parlement in Brussel met elkaar de degen kruisten. De liberalen en socialisten applaudisseerden voor Daens en de katholieke pers onderstreepte haar plaatsvervangende schaamte omwille van dit schouwspel. De bisschop van Gent, Daens’ diocesane overste, kon niet meer wegstijgen van de aanstootgevende ontwikkeling en verbood Daens om nog langer mis te lezen in het openbaar. De priester werd hierdoor de speelbal van de (bijna steeds vijandig gezinde) kloosterlingen. Hij kon immers nog uitsluitend mislezen in hun kapellen, die zij echter vaak alleen openstelden op tijdstippen die voor Daens problematisch waren. De gevolgen lieten zich raden: miste de priester-volksvertegenwoordiger daardoor een belangrijke parlementszitting in

Brussel, dan bekritiseerde de katholieke pers zijn afwezigheid aldaar; kon hij geen mis lezen omdat hij moest deelnemen aan belangrijke besprekingen in Brussel, dan werd geoordeeld dat hij zelfs niet meer voldeed aan zijn minimale verplichting als priester.

Er zouden nog tientallen kerkelijke vermaningen en sancties volgen, waarbij priester Daens niet altijd vrij te pleiten viel van onvoorzichtigheid en gebrek aan diplomatie, in zekere mate zelfs van uitlokking. Maar anderzijds valt niet te loochenen dat hij na zijn verkiezing in 1894 op frenetieke wijze werd bestreden door sommige geestelijken. Hoe paradoxaal het ook mocht lijken, hoe lager het kerkelijk echelon waar de bestrijders van Daens zich bevonden, des te scherper was hun optreden. Hector Plancquaert (1863-1953), daensistisch voorman van het eerste-en-het-laatste-uur, noemde dat verschijnsel (in neerbuigende bewoordingen) “de jaloersheid van de pastoors en de onderpastoors tegenover hun collega volksvertegenwoordiger”.⁴ De eerste parlementaire verkiezingen waaraan de daensisten in het arrondissement Aalst deelnamen, bood hen meteen een opvallende doorbraak: mede dankzij de steun van socialisten en liberalen, behaalde de partij er méér dan 40% van de stemmen tijdens de ballotage van december 1894.⁵ Maar in de succesrijke partij school meteen een belangrijke weeffout: lijstaanvoerder priester Daens was reeds sinds weken verwickeld geraakt in het disciplinair conflict met zijn kerkelijke overheid omtrent de opportuniteit van zijn kandidatuur en bleef vasthouden aan zijn primordiaal burgerlijk-grondwettelijk recht om aan politiek te doen. Deze tegendraadse, onverkwikkelijke zaak vormde de kern van het *daensisme*, maar zij zou ook geheel de *daensistische beweging* meevoeren in een turbulent mengsel van succes, onmacht en uiteindelijke neergang.⁶ De beweging zelf overleefde weliswaar de dood van de (zeer populaire en tegelijk evenzeer controversiële) priester in 1906. Maar het performante elan van de daensisten die zich konden identificeren met de gebroeders Adolf Daens en Pieter Daens (1842-1918) was ten dele gebroken en het vroeg-christen-democratische terrein was intussen bijna geheel ingenomen door het sociaal-katholicisme van de Gentse strekking-Verhaegen (1847-1917)⁷. De daensisten konden zich nog enige tijd gemeentelijk en regionaal handhaven⁸, maar na de Eerste Wereldoorlog werden zij volkomen gemarginaliseerd en bijna volledig ingepast in het opkomende Vlaams-nationalisme (VNV of Vlaams Nationaal Verbond). Het verzet tegen die assimilatie o.l.v. Hector

Plancquaert, o.a. via het stichten van een nieuwe partij (*Vlaamsch-nationale Democratische Partij*) en het aanbieden van dissidente kandidatenlijsten stierf een langzame dood na de tegenvallende parlementsverkiezingen van 1936. De herinnering aan priester Daens' gevecht tegen zijn tijd en zijn tegenstanders ontwikkelde zich mettertijd tot een sterke mythe, die de gehele sociaal-flamingantische beweging der daensisten heeft opgeslokt en grotendeels herleid tot het daensisme-als-begrip, maar inzonderheid herleid tot het curriculum van Adolf Daens, die een spraakmakende politieke persoonlijkheid was maar vooral groot werd door de kleinheid waarmee hij door zijn (kerkelijke en burgerlijke) tegenstanders werd behandeld. Alle sterkhouders van de gehele beweging werden in de publieke perceptie, via dit pars pro toto-proces, geïncorporeerd in de Priester-Daensgeschiedenis. Uitzondering dient daarbij wel gemaakt voor een paar bijzondere persoonlijkheden zoals Aloïs De Backer (1858-1904) en de reeds eerder vermelde Hector Plancquaert. De Backer en Plancquaert en hun medestanders voerden inhoudelijk een radicaler Vlaamsgezind en sociaal-politiek discours dan hun voorman priester Daens. Zij waren ook eerder dan priester Daens actief in de beweging. De Backer overleed nog voor Priester Daens, Plancquaert overleefde Adolf Daens – en ook diens broer Pieter (1842-1918) en stapte tijdens de Eerste Wereldoorlog in het Vlaamse activisme, samen met enkele andere daensistische voormannen.⁹ De *mythe-daens* bezit een 'taaie' historische grondslag. Sinds 1957 grijpen in Aalst – en later ook over het gehele arrondissement Aalst – recurrente en occasionele *daensherdenkingen* plaats rondom de hierboven geciteerde, leidende figuren. Inzonderheid in stedelijk Aalst bleef vooral het broederpaar Daens een belangrijk onderdeel van het historisch geheugen.¹⁰ Toch bleven de erfgenamen van enkele traditionele, grote, adellijke en burgerlijke families daar lange tijd het scepticisme voeden: de daensisten waren in hun ogen scheurmakers en cryptsche socialisten uit een bewogen antichristelijk verleden. Overigens ontbrak het in Vlaanderen weliswaar niet aan enige bredere historische belangstelling voor de beweging – cf. de publicatie van Karel Van Isacker, Lode Wils, Luc Delafortrie, Frans-Jos Verdoodt e.a. Maar uiteindelijk zou vooral de populaire historische roman *Pieter Daens* van Louis-Paul Boon zorgen voor de doorbraak van het pro-Daensgevoel.¹¹ Dat emotioneel geladen historische geheugen werd al snel algemeen Vlaams én legitiem. Wie in het Vlaanderen van het einde van vorige eeuw enig sociaal-politiek aanzien wilde opei-

sen, spande zich in om aan te tonen dat men direct of indirect afstamde van een grootvader, een grootoom of alleszins een familielid van daensistischen huize. Of dat men alleszins een met priester Daens sympathiserende voorouder of verwante bezat.¹²

De geschiedenis van Daens stak nu ook de Moerdijk over. En paar decennia later, toen in 1992 de film Daens van Stijn Coninx op het grote scherm verscheen, zou het daensgevoel ook de taalgrens met Wallonië overschrijden.¹³ Helemaal legitiem en populair werd het ‘daensgevoel’ dus pas toen de film een opvallend succes kende in de bioscopen. Meteen ontwikkelde zich een nieuwe, bijna allesomvattende fase in de vorming van de Daens-mythe. Heel wat belangstellenden hadden in het nabije verleden de priester leren kennen via allerlei literair-historische en vaak hagiografische getinte publicaties. Maar thans hadden de vele filmkijkers in en buiten Vlaanderen priester Daens ook werkelijk *gezien*, in levende lijve. Dat ‘definitieve’ beeld beantwoordt echter niet aan de reële, historische, echte Daens. Want de priester was geenszins die performante, robuuste, sociaal-politieke figuur die geconfronteerd wordt met de ellende van zijn Vlaamse volk en daar tot het bittere einde een gevecht voor aanging. Die werkelijkheid en de confrontatie die de radicale christendemocraten daarmee aangingen was natuurlijk werkelijkheid. Maar de inbreng van Adolf Daens was enigszins anders: Daens was een ware *dramatis personae*, een intellectueel begaafde, voluntaristische priester die een weinig succesrijke loopbaan als kerkelijk ambtenaar achter de rug had en de kans aangreep die hem (via de daensistische beweging) werd geboden om zich te rehabiliteren. Maar als opstandige, controversiële priester werd hij al snel hét populaire boegbeeld van een beweging van opstandige leken, die weliswaar zelf in een scherp dagelijks conflict leefden met hun burgerlijke en geestelijke overheden, maar niet konden worden gevat op de wijze waarop dat het geval was bij Adolf Daens. De priester ging uiteindelijk menselijk en politiek ten onder in dit disciplinair, kerkrechtelijk proces waarin hij in feite van meet af kansloos was om een geslaagde politicus – en hét boegbeeld van de christen-democratie in Vlaanderen – te worden.

“Coninx’ film is niet de eerste noch enige maar wel een bijzonder populaire en krachtige verspreider van de Daensmythe”, schreef de communicatiewetenschapper en filmhistoricus Gert-Jan Willems in een recente kritische analyse. En omdat Willems vermoedt dat de voor 2020 aange-

kondigde herneming van de *Daensmusical* uit 2008, binnenkort het filmisch beeld van Daens zal versterken, besluit hij dat “de Daensmythe dus vooralsnog welig [zal blijven] tieren in het Vlaams cultureel geheugen.”¹⁴

Frans-Jos Verdoodt, Massemen

Hoofdstuk 1

DE NEGENTIENDE EEUW IN BELGIË

Het België van liberalen en katholieken

België ontstond in 1830, na de septemberrevolutie in Brussel. De grondvesten voor de nieuwe staat werden echter twee jaar eerder gelegd, namelijk toen het zogenaamde *monsterverbond* werd afgesloten. Dit verbond verenigde de liberale burgerij en de katholieke Kerk in hun openlijk verzet tegen het Hollandse Regime onder koning Willem I.

Willem I had de rol van de Kerk ondergeschikt gemaakt aan die van de staat. Vertrekkend vanuit die visie, had hij ingrijpende hervormingen doorgevoerd die zich onder meer situeerden in de sfeer van het onderwijs: de oprichting van rijksuniversiteiten en rijksnormaalscholen, de aanstelling van officieel gediplomeerde onderwijzers.

Die politiek bezorgde de koning jarenlang steun vanwege de liberalen doch tegenkanting vanwege de katholieken.

Hierin kwam mettertijd verandering. Vooral onder de invloed van de internationale stromingen, ging de nieuwe liberale burgerij weerwerk bieden tegen het absolute, autoritaire optreden van de koning. Daardoor werd die burgerij in het toekomstige België een bondgenoot van het traditioneel denkend katholicisme. Dit bondgenootschap was mogelijk doordat die nieuwe burgerij geen feitelijke herinnering meer bezat aan de alles overheersende positie van de Kerk tijdens het Ancien Régime.

Het monsterverbond van 1828 bundelde dus twee strijdige maatschappelijke krachten. Beide hadden zich sinds de Oostenrijkse Tijd onder keizer Jozef II steeds sterker geprofileerd op het politieke vlak.

Het liberalisme streefde naar de vorming van een nieuwe, grondwettelijke staat, die gesteund zou worden op de principes die sinds de Verlichting gemeengoed waren geworden onder de burgerij. Die principes waren: de vrijheid van opinievorming en -verspreiding, de vrijheid van vereniging,

de uitoefening van de macht door een verkozen parlement, de leidende rol van de staat in onderwijs en wetenschap, de opheffing van de bevoorrechte rol van adel en clerus.

Het katholicisme van zijn kant bestreed de rol die door de liberalen werd toegekend aan de staat. Tegelijk streefde het naar het herstel van de traditionele, vanzelfsprekende samenhang tussen godsdienst en maatschappelijk leven. Die samenhang – en de ermee verbonden macht en invloed van de Kerk – was voor een groot deel verloren gegaan tijdens de Oostenrijkse, de Franse en de Hollandse Tijd.

De Belgische Grondwet van 1831 was wellicht de meest liberale van haar tijd. Zij verankerde immers de liberale principes in het maatschappelijk leven. Die liberale principes boden echter ook nieuwe mogelijkheden voor de Kerk. Want de onbeperkte vrijheid tot het oprichten van scholen, kloosters en liefdadige werken leidde tot de herleving van het godsdienstig gevoel en het terugwinnen van de kerkelijke invloed.

De jonge staat, die het traditionele en het liberale belang verenigde, realiseerde als eerste op het vasteland de doorbraak van de Industriële Revolutie. Maar anderzijds diende hij zijn internationaal bestaansrecht en zijn neutraliteit ten opzichte van de grootmachten nog veilig te stellen. Als gevolg daarvan ontstond het *unionisme*, de parlementaire verstandhouding tussen liberalen en katholieken.

Het unionisme hield stand tot in 1846. Nadien gingen de wegen definitief uiteen: in 1846 werd in Brussel de Liberale Partij opgericht, in 1852 werd in Gent de eerste kern van de Katholieke Partij gesticht. Die laatste stichting kwam tot stand op aandringen van de kerkelijke overheid.

Beide partijpolitieke initiatieven waren ingegeven door strijdvaardigheid. De liberalen achtten hun ideologische principes én de grondslagen van de Belgische staat bedreigd door het sterk oplevend katholicisme. Het katholicisme voelde zich op zijn beurt bedreigd door de toenemende invloed van het niet-godsdienstig liberalisme op het openbaar leven. Een ruime fractie binnen dat katholicisme huldigde daarenboven het principe dat de staat heringericht moest worden op religieuze grondslag. De aanhangers van dat principe zijn bekend als de *ultramontanen*.

Binnen de gelovige wereld werd de ultramontaanse visie echter niet door iedereen gedeeld. Met name de *liberaal-katholieken* stonden op het standpunt dat zowel de staat als de godsdienst gebaat waren bij een loyale

houding tegenover het grondwettelijk regime dat in 1830-1831 in het leven was geroepen.

De inwendige tegenstelling nam na 1850 gaandeweg toe. Zij leidde daarboven tot de eerste diepe politieke crisis binnen het katholicisme. De dwingende ingreep vanwege de kerkelijke overheid én de strijd tegen de liberale schoolwetten van 1879 zorgden echter voor het sluiten van de rangen.

De Sociale Kwestie

De toenemende strijd tussen liberalen en katholieken werd gevoerd ten koste van elke wezenlijke belangstelling voor de nieuwe ontwikkeling die zich aftekende, nl. het ontstaan van de Sociale Kwestie, die betrekking had op de moeilijke omstandigheden waarin de meeste werklieden zich bevonden, zowel in de steden als op het platteland. Zij was het rechtstreekse gevolg van de industriële ontwikkeling en van de crisissen in de landbouw. De ontwikkeling in de industrie had immers geleid tot algemene mechanisatie, schaalvergroting en internationale concurrentie en van de weeromstuit tot afzetproblemen, werkloosheid en verlaging van de lonen. In de landbouw waren de diepgaande crisissen het gevolg van vee- en plantenziekten, mislukte oogsten en hoge pachtprizen.

Net als de sociale problemen zelf, werkte de politieke desinteresse voor de Sociale Kwestie als een magneet voor het opkomende socialisme. In 1857 werd in Gent de *Broederlijke Weversmaatschappij* opgericht, die aanvankelijk in het geheim diende te opereren, stakingen organiseerde en in 1867 ging samenwerken met de Gentse afdeling van de *Socialistische Internationale*. In 1885 werd in Antwerpen de *Belgische Werkliedenpartij* opgericht. Op 18 maart 1886, op de vijftiende verjaardag van de revolutionaire Commune van Parijs, werden de Waalse industriële centra het toneel van stakingen en van uiterst gewelddadig oproer.

De werklieden voelden zich verpletterd onder het kapitalistisch productie-systeem en toen zij daartegen in opstand kwamen, trokken zij een spoor van vernieling door het industriële patrimonium in Luik en in het Centrum. De zeer harde beteugeling van het oproer door de overheid eiste een zware tol aan doden en gewonden.

De gebeurtenissen van maart 1886 schokten vanzelfsprekend de publieke opinie. In sociaal-bewuste liberale kringen werd steeds nadrukkelijker